

KIRGIZ TÜRKLERİNDE ERKEK ÇOCUĞUN ÖNEMİ VE EDEBİ ESERLERE YANSIMASI

The Importance of the Male Child for the Kyrgyz Turks and its Reflection in Literary Works

Dr. Mayramgül DIYKANBAYEVA*

ÖZ

Kırgız Türkleri, Orta Asya'da yaşayan Türk boylarından biridir ve Müslüman bir toplumdur. Türk dili ve tarihine ait kaynaklarda verilen bilgiler, Kırgız Türklerinin en eski Türk boylarından biri olduğunu göstermektedir.

Kırgız Türkleri, çok eskiden beri soyun devamı için "aile küçük memlektir" diyerek aile hayatına çok önem vermişler ve soyun devamı için ne gerekiyorsa yapmışlardır. Baba ocağının tütmesinde erkek çocuğun gerekli olduğunu vurgulamış ve ona kız çocuğuna göre daha fazla değer vermişlerdir. Çocuğu olmayan, özellikle erkek çocuğu olmayan aileler kutsal mezarları, pınarları ziyaret etmiş, Allah'tan medet ummuş, ölen ata-babaların ruhlarına Kuran - ı Kerimden süreler okumuş ve böylece arzularının gerçekleşeceğine inanmışlardır. Kırgızlar arasındaki bu inançlar günümüzde de canlı bir şekilde sürdürülmektedir.

Bu çalışmada Kırgız Türklerinin aile hayatından kısaca söz edilmiş, soyun devamında erkek çocuğun gerekliliğinin ve öneminin nedenleri anlatılmıştır. Ayrıca Türk boylarının kahramanlık destanlarından örnekler verilmiş ve atasözleri ile desteklenmiştir. Ayrıca bu çalışmada Kırgız Türkleri ile diğer Türk boylarının çocuk algısı ve erkek çocuklarına verilen önem açısından bazı ortak noktalara değinilmiştir.

Anahtar sözcükler: Kırgız Türkleri, erkek çocuk, doğum, aile, baba ocağı.

ABSTRACT

Kyrgyz Turks are one of the Turkic tribes that live in the Middle East and they are Muslim. The data given in the sources of Turkish Language and History show that Kyrgyz Turks are one of the oldest Turkic tribes.

Kyrgyz Turks, saying that 'family is the small homeland' for the continuation of the posterity, place emphasis on the family life and did whatever it took for the continuation of the posterity. They specify that boy child is necessary for the survival of the family home and cherish them more than girls. The families who do not have kids most particularly boys, visited sacred tombs and fountains, hoped for help from God, read verses from Quran for their late Ancestors. Thus, they believed that what would come true. Those beliefs among Kyrgyz people are still alive.

In this study, Kyrgyz Turks, family life are mentioned briefly, in the continuation of posterity the necessity and the significance of boy child is told. Besides, examples are given from the heroic sagas of the Turkic tribes and they are supported with proverbs. The aim of this study is to determine the similarities and differences between Kyrgyz Turks and the other Turkic tribes in terms of family life.

Key words: Kyrgyz Turks, Boy Child, Birth, Family, Family Home.

* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Görevlisi. mayramgul@hotmail.com

Giriş

Tarihin çeşitli devirlerinde, değişik coğrafyalarda büyük devletler kurmuş olan Türkler, boylar halinde geniş bir coğrafyaya yayılmış ve hayatlarını buralarda sürdürmüşlerdir. Bu boylardan birisi de Kırgızlardır. Kırgızlarla ilgili ilk mualumatları Çin kaynakları vermiştir. Bu kaynaklardaki bilgilere göre Kırgızlar, ilk devletini M.Ö. III. asırda kurmuştur. (Bernştam 1997: 24). Çin kaynaklarından aldığımız bilgilere göre, ilk Kırgız devletini kuranlar fiziksel olarak genellikle uzun boylu, sarı saçlı, kızıl yüzlü, mavi gözlüdür (Bernştam 1997: 26). Kırgızların bu devleti kurdukları dönemde, bugünkü Orhon sahasından Hakasya'ya kadar olan bölgede yaşadıkları, sonra Hunların hâkimiyeti altına girdikleri belirtilmektedir. Kırgızlardan M.Ö. II. yüzyıldaki Çin kaynaklarında ve Orhun'daki Türk yazıtlarında da bahsedilmektedir (Rasonyi 1971: 270).

Kırgız Türklerinde görülen bir takım inanışlar ve tarihi belgeler Kırgızların çok eski bir Türk boyu olduğunu kanıtlamış durumdadır. Kırgızlar kendi gelenek, görenek ve örf adetlerine çok bağlı bir toplumdur. Bundan dolayı aile konusuna özel bir ilgi göstermişlerdir. Kırgızlara göre aile kutsal bir ocaktır. Dolayısıyla babanın kurduğu ocağı, annenin yaktığı ateşi devam ettirmek için Kırgızlar için çocuk, özellikle erkek çocuk çok önemli bir yere sahip olmuştur.

Kırgız Türkleri ve Çocuk

Kırgız Türkleri, hayatlarını Orta Asya'da sürdüren Müslüman bir toplumdur ve akrabalık bağları çok güçlüdür. Onlar için aile kutsaldır. "Aile küçük memleket" derler ve aileyi korumak için gereken her şeyi yaparlar. Bundan dolayı Kırgızların hayatının anlamı çocukla sıkı bir şekilde bağlantılıdır ve bu değer kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Kırgızlar için çocuk bir ömürdür, insanın hayatındaki bir yansıması ve devamıdır. Bundan dolayı Kırgız atalarının mutlu olma anlayışı doğrudan çocukla bağlantılı olmuştur. Kırgızlar çok eskiden beri "*balaluu üy bazar, balası çok üy mazar*" (çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar), "*adamın mömösü bala*" (adamın meyvesi çocuk), "*balaluu üy - gülüstan, balasız üy - körüstön*" (çocuklu ev - gülistan, çocuksuz ev - kabristan) (Akmataliev 2004: 426) diyerek çocuğa verdikleri önemi göstermiş ve soyun devamı için çocuğun gerekliliğini vurgulamışlardır.

Kırgızlarda çocuğu olmayan kadını meyvesiz ağaca benzetirler; "*Bee tuu-mayınça baytal atı kalbayt, katın tuumayınça kelin atı kalbayt*" (Kısırak doğurmayınca, tay adı kalmaz; kadın doğurmayınca gelin adı kalmaz) ve "*Tuubagan katından, ulağı bar eçki cakşı*" (Doğurmayan kadından, yavrusu olan keçi daha değerlidir), "*Kuu baş bolçu cigitke tuubas katın colugat*" (Zürriyesiz olacak yiğide

kısır kadın rastlar) gibi sözlerle tenkit ederek çocuğu olmayan kadının değersiz olduğunu vurgularlar. Hatta;

*Mömösüz cıgaç otun,
Töröböğöndön kiyin,
Emnesi onun katın.*

Meyvesiz ağaç odundur,
Doğurmadıktan sonra,
Neyi onun kadındır,

diyerek “kadın” yerine bile koymazlar. Yine Kırgızlar tarafından söylenen bu dörtlükte çocuğun neden gerekli olduğu açıkça gösterilmektedir:

*Adamdı arıktatkan sanaa eken,
Acal cetip, kün bütsö,
Artıñdan atıñ öçürböy,
Aytilp kalçu bala eken.*

İnsanı zayıflatan dert imiş,
Ecel gelip, gün biterse,
Arkandan adını söndürmeyip
Devam edip kalan çocuk imiş
(Kıdırbaeva 2004: 174)

Yukarıdaki mısralardan da anlaşılacağı üzere baba ocağının sönmemesi ve soyadının devamı için Kırgızlar çocuğa çok önem verirler.

Genelde çocuğu olmayan kadınların evliliği sürmez. Soyunu devam ettirmek isteyen erkek, hanımını boşamak zorunda kalır. Zaten Kırgızlarda çocuğun olmaması ailede boşanmaların baş sebebi sayılır. Kırgızlarda çocuk sahibi olmaktan ölmek felaket sayılmaktadır. Çocuğu olmayanlar; “Ben ölürsem kim ağlar, kim beni yoklar” diyerek çok üzülmüşler.

Kazakların “Er Şora” manzumesinde de Narik ile Külkanış’ın evlat arzusu şu mısralarla ifade edilmiştir:

Oğulsuz insan eziyet,
Kızsız insan meziyet,
Oğulsuz, kızsız garibe
Ne keyfiyet ne de kemiyet (Akmataliev 2001: 215)

Kırgızistan’ın güney bölgesinde bulunan Alabuka ilçesinde evlenip çocuğu olmayan bir kadını öldüğü zaman kocasının köyünde değil de babasının köyündeki mezarlığa defnetmişlerdir. Bunun nedeni sorulduğunda, köy sakinleri; “Bu kadın doğurmadığı için buraya gömülmeyi hak etmiyor” demişler. Bu da gösteriyor ki Kırgızistan’ın o bölgesinde kadın, anne olmak suretiyle kocasının evinde ve yurdunda yer edinebilir. Kırgızlarda çocuğu olmayan kadının evde hiç söz hakkı

bulunmamaktadır. Ağız kavgalarında da kısır kadına “*tuubas*”, *kakbaş*” (“kısır”, “yalnız”) gibi ağır sözler söylenir. Kırgızlarda olduğu gibi Anadolu’da da kısır kadına “katır” (Erdentuğ 1977: 112) denilerek hakaret edilir.

Çocuk sahibi olmayanların halk tarafından hor görülmesine Dede Korkut hikâyelerinde de rastlamaktayız. Kızı olanların kırmızı çadıra, oğlu olanların ise ak çadıra, oğlu kızı olmayanların kara çadıra kondurulması ve “Oğlu kızı olmayanları Allah Teala beddua etmiş, biz da beddua ederiz” (Ergin 1964: 4) ifadeleri çocuksuz insanın durumunu açıkça ortaya koymaktadır. Adı geçen eserde Bay Büre, Tanrı’nın kendisine karşı öfkeli olduğunu söyleyerek çocuksuzluktan yakınıdır.

Kırgız Türkleri ve Erkek Çocuk

Kırgızlar genelde çocuğa çok önem vermekle beraber erkek çocuğuna daha çok değer verirler. Çünkü erkek çocuk atanın soyadını taşımakta ve nesli devam ettirmektedir. Aynı zamanda atanın yaktığı ateşin, annenin kurduğu ocağın tümesinde ve ailevi fonksiyonların devamında erkek çocuğun rolü daha fazladır. Kırgızların erkek çocukları üstün tutmalarının nedenlerinden biri de, erkek çocuğun soyu devam ettirmesi, ana babaya bakması, atadan kalan mala, mülke sahip çıkması, onlara yardım etmesi, onları koruması, öldüklerinde âdetlere göre defnetmesi, en önemlisi de askere gitmesi, vatani korumasıdır. Bu geleneksel anlayış, Kırgızların kahramanlık destanı Manas’ta şöyle dile getirilmektedir:

*Menin malım arbyn, başım cok,
İçim kapa, tışım çok.
Karan malga ee bolçu,
Karasam erkek balam cok.
Ce menin bala tapçu çamam cok.
Topozum tokson miñ boldu,
Menin baylıgım curtka dañ boldu.
Menin malım tümön balam cok,
Caratkan sebep bolboso,
Menin andan başka çaram cok.
Tegiñge cıygan eesiz mal,
Teñşersem erkek balam cok.
Köp eesiz maldı men cıydım,
Munu kütüp alaar balam cok.
Balasız Cakıp eken dep,
Karan kalgan köp maldı,
Kalmak keçili kelip bölöbü.*

Benim hayvanım çok, oğlum yok,
İçim kahırlı, dışım kor.
Bu çok hayvana sahip çıkacak,
Baksam, bir erkek çocuğum yok.
Benim de çocuk bulacak çarem yok.
Sığırdan doksan bin oldu,
Benin zenginliğim yurttan duyuldu
Benim mal mülküm çok, oğlum yok
Yaradan sebep olmazsa,
Benim başka çarem yok.
Toplanmış çok sahipsiz hayvan,
Bakacak erkek çocuğum yok.
Sahipsiz çok hayvan topladım,
Bunlara sahip çıkacak oğlum yok.
Çocuksuz Cakıp’mış diye,
Kahrolası çok hayvanı,
Kalmuk gelip yağmalar mı; ?
(Manas 1984: 44) der Bay Cakıp.

Görüldüğü gibi çok zengin olan fakat çocuğu olmayan Bay Cakıp, hayattan zevk almaz, memnun olmaz; “At binsem yanımda bakıp gezen yok, ölsem arkamdan babacığım diye ağlayacak çocuğum yok” diyerek sızlanır. Yine destanda geçen Bay Cakıp’ın : “Ey Allahü Teâlâ kendini bana yâr et, Çıyırdı’nım rahminde bir erkek evlat var et” (Ögel 1993: 506)diyerek dua etmesi ve destanın ilerlediği bölümlerinde Çubak’ın doğumundan sonra Akbalta’nın:

<i>İzdegenim tabıldı</i>	Aradığımı bulundu,
<i>Üzülgönüm ulandı.</i>	Koparılanım birleşti.
<i>Çaçılғанım cıynladı,</i>	Saçılanım toplandı,
<i>Öçkön otum tamıldı,</i>	Sönmüş ateşim yakıldı,
<i>Ölgön canım tirildi.</i>	Ölen canım dirildi (Manas 1984: 221)

demesi Kırgızlar arasında çok eskiden beri erkek çocuğun aile hayatında ne kadar önem taşıdığını bir kere daha göstermektedir. Ayrıca Kırgız destanlarındaki çocuksuzluk motifi, Naciye Yıldız’ın “Türk Destanlarında Çocuksuzluk” konulu çalışmasında geniş bir şekilde verilmiştir (Yıldız 2009: 76-88)

Kırgızlar günümüzde de erkek çocuğa çok önem verirler. Erkek çocuğu olmayanlar kendilerini zürriyetsiz sayarlar. Kız çocuğu zürriyet saymazlar, başka evin üyesi görürler. Kırgız ebeveynler oğulları evlendikleri zaman çok sevinirler. Ailelerine bir kişinin daha katılması yani aile üyelerinin çoğalması onları mutlu eder. Kızları evlendikleri zaman da aksine pek sevinmezler, çünkü evlerinden birinin eksilmesi onları üzer. Bundan dolayı da “kız gider, oğul getirir” diyerek kızın evden gideceğini vurgularlar.

Kırgızlarda evlenme merasimlerinde kız ve erkek çocuk için yapılan masraflar eşit değildir. Erkek çocuk için fazla para harcanır. Çünkü erkek çocuk evin fertlerini çoğaltmıştır ve soyu devam ettirecektir. Kutlamaya gelen herkes şu duayı eder: “*Aldınardı bala bassın, arkanardı mal bassın*” (Önünüzü çocuk kaplasın, arkanızı servet kaplasın). Hatta “*seneye bu dönemler erkek çocuğunuz olsun, onu kutlamaya gelelim*” gibi dileklerde bulunurlar. Bunun gibi konularda kız çocukları her zaman ikinci plana itilir. Eğitim alma konusunda da erkek çocukları ön planda olurlar. Zira erkek çocuğun eğitimi olması ana babanın adını iyiye çıkaracaktır. Ancak kız çocuğunun eğitimi olması, iyi iş sahibi olması ebeveynler için önemli değildir. Çünkü kızlar başka ailenin üyesi olacaklardır. Ancak günümüz şartlarına göre bu anlayış az da olsa değişmiştir. Aydın ebeveynler kız çocukları için endişelenirler; “gelin gittiği yerde hor olmasın, mesleği olsun” diye okutmaya, meslek sahibi yapmaya çalışırlar.

Kırgızlarda evin gelini erkek çocuk doğurunca değeri artar. Kayımbaba, kayın valide başta olmak üzere herkes ona saygı gösterir.

Türkiye’de de, bir evin ilk erkek çocuğu doğduğunda, gençler ev sahibinden bir koç alırlar ve kendi aralarında ziyafet çekerler. Bu bir kutlamadır. Ancak bu kutlama kız çocuğu için yapılmaz[†].

Kaynaklara göre Altaylılarda da bir erkeğin, ancak hanımı hamile kaldığı veya doğurduğu zaman onu gerçek eşi olarak kabul etmesi, ayrıca kadınların erkek çocuk doğurana dek kendi ailelerinin yanında kalması (Roux 2005: 274) sadece Kırgızlar için değil de bütün Türk boyları için çocuğun önemli olduğunu göstermektedir. Çünkü Kırgızlarda olduğu gibi diğer Türk boylarında da “oğulsuz ata – kanadı kırık kuşa benzer”, düşüncesi hâkimdir.

Kırgızlar erkek çocuğu üç, beş, yedi veya dokuz yaşlarına gelince sünnet ettirir ve bunu her Müslüman’ın görevi olarak bilirler (Polat 2008: 123) Sünnette de varlıklı aileler tay, orta hâlli aileler ise koyun, kuzu keserek halkı davet eder; yedirir, içirir, çocuğu için büyüklerden bol bol dua alırlar. Kırgızlar, yaşlı insanların, özellikle aksakalların dualarının kabul olacağına inanırlar.

Kırgızlarda miras sadece erkek çocuklar arasında dağıtılır. Kız çocuklarına mirastan pay düşmez. Evin en küçük çocuğuna babanın yaşadığı evi verilir. Çünkü ana baba ölene kadar, onlara evin küçük erkek çocuğu bakar. Ana baba sağ iken, evin öbür erkek çocukları için ellerinden geleni yaparlar. Evlerini kurarlar veya alırlar. Çünkü ocağın tütmesinde ev çok önemlidir. Bunun dışında ortada mal varsa, bunlar genelde hayvan ve toprak olur, onlar erkek çocuklar arasında paylaşılır. Bu paylaştırmada evin küçük çocuğuna fazla mal düşer. Çünkü ana baba ölürse evin küçük çocuğu öbürlerine göre daha fazla masraf eder. Cenazeye gelen herkesi ev sahibi olarak ağırlar, memnun etmeye çalışır. Kırgızlarda cenazeye gelenleri memnun etmek demek, ölen ana babanın ruhunu memnun etmek demektir. Bütün bu uygulamalara kız çocuğu karışmaz. Ona bir misafir gözüyle bakılır. Çünkü o başka evin üyesidir.

Erkek çocuğun makbul sayılması ve ona verilen üstün değerle ilgili yukarıda da belirttiğimiz gibi Manas destanında çok sayıda örnekler geçmektedir. Örneğin; Kanıkey Semetey’in doğumuyla ilgili şöyle der:

<i>Tuulgan çocuk kız bolso,</i>	Doğan çocuk kız olursa
<i>Otko ırgıtıp cagamın,</i>	Ateşe atar yakarım
<i>Suuga ırgıtıp muuntam,</i>	Suya atar da boğarım
<i>Anan başkaga tiyemin.</i>	Sonra biriyle evlenirim.

[†] Hüseyin Baydemir. 1973Erzurum doğumlu, halk edebiyatçısı, Atatürk Üniversitesi Öğretim Üyesi.

*Balam erkek bolso
Eç kimge tiybeymin,*

Çocuğum oğlan olursa
Kimseyle evlenmem ben
(Manas 1985: 177)

Erkek çocuğa verilen değer, Anadolu'da da karşımıza çıkmaktadır. Fikret Türkmen'in 1974 yılında Yozgat'ta yaptığı bir derlemesinde dünyadaki en zor şeyler sayılırken erkek evladın eksikliği şöyle dile getirilmiştir:

Yaz gününde ayransızlık
Kış gününde yorgansızlık
İl içinde oğlansızlık (Türkmen 1995: 265).

Kırgız dualarından birinde de erkek çocuğuna verilen önem şu şekilde vurgulanmıştır:

*Bul peyiliñdin barında
Bir cakşılık körösün,
Kelerki uşul malda
Keliniñ erkek törösün.
Baktıñdı kıdır koldop,
Karaanıñ sürdü bolsun,
Kızıñ monçoktuu bolsun
Uuluñ on çaktı bolsun.
Oomiyin!*

Bu iyi niyetin var iken,
Bir iyilik göreceksin,
Gelecek yıl bu mevsimde
Gelinin erkek doğursun.
Bahtımı Hızır korusun,
Namın heybetli olsun,
Kızım boncuklu olsun
Oğlanın on kadar olsun.
Âmin! (Orozobekova 2004: 300)

Kırgızlarda erkek çocuğun olmaması demek; baba adının unutulması, ocağın sönmesi demektir. Aynı zamanda Türk geleneklerine göre erkek olmak, iktidar kaynağıdır; başkalarına hâkim olmak, belirli şeyleri yaptırabilmek yeteneğine sahip olmak demektir (Erdentuğ 1977: 87) Bundan dolayı Kırgızlarda “*Uulu cektun muunu cok*” (Oğlu olmayanın gücü yok) (Şambaev 1979: 299) şeklinde atasözü vardır. Kırgız Türklerindeki bu anlayış, Özbek Türklerinde de vardır ve “*Kız tukkange muz tuğar, oğul tukkange kün tuğar*” (Kız doğurana buz doğar, oğlan doğurana güneş doğar) atasözüyle anlatılmaktadır (Mirzayev 2005: 279)

“Coodarbeşim” destanında Agay Han dokuz kızı olmasına rağmen erkek çocuğunun olmadığını şöyle dile getirmektedir:

*Közüm ötsö düynödön,
Kök ala celek, kızıl tuu
Kökölötüp kim barat?
Atakelep burkurap,
Közümdü cektop kim turat?*

Göçsem bu dünyadan
Gök ala bayrak, kızıl tuğu,
Yüksek yüksek kim tutar?
Baba deyip ağlayıp,
Beni yoklayıp kim durur?

*Celektüü nayza kim aştayt?
Artımda kalgan tuyak cok,
Ordumdu eelep kan bolup,
Uşul eldi kim baştayt?*

Bayraklı mızrak kim tutar?
Arkamda kalan çocuk yok,
Benim yerime han olup,
Bu halkı kim yönetir? (Akmataliev 1997: 45).

Özbeklerin “Rüstem Han” destanında da çocuksuzluk motifi benzer bir şekilde işlenir. Padişahın hanımı hamile kalınca, padişah sefere çıkmadan önce, doğacak çocuğun erkek olacağını düşünerek tahtı hanımına devreder. Padişah, doğacak çocuğun kız olacağını düşünseydi tahtını hanımına devretmezdi. Çocuk erkek olursa, padişah ona Rüstem adının verilmesini buyurur. Çocuk kız olursa ismini annesinin koymasını ister. Yani kız olursa adı padişah için çok da önemli değildir (Baydemir 1998: 194).

Kırgızlarda çocuklar için yapılan merasimler, gelenekler, âdetler, inanışlar ve inanç gereği uygulanan hususlar, çocuğun hayatımızdaki rolünün ne kadar önemli olduğunun bir işaretidir. Dolayısıyla, Kırgız atalarımızın mutlu olma anlayışının temelinde çocuk sevgisi yatmaktadır. Bundan dolayı iki genç evlendiği zaman edilen duaların başında “aldıñdı bala bassın, arkañdı mal bassın.” (önünü çocuk kaplasın, arkanı servet kaplasın gelir (Akmataliev 2001: 215).

Kırgız halk şairi Ceñicok (1860 – 1918) için “*Cel cetpegenCeñicok, aytrşaarga teñi cok*” (Yel yetmeyen Ceñicok, atışmaya dengi yok) denmektedir. Halk şairi Ceñicok da hiç çocuk sahibi olmamış ve şiirlerinde hep çocuksuzluktan yakınmıştır:

*Kayrılıştı mürzömdü,
Kayrılıp barıp kim köröt,
Kaygırıp çaşın kim tögöt?
Buruluştı mürzömdü,
Burulup barıp kim köröt,
Burkurap çaşın kim tögöt?
Ak kuurayda muun cok,
Arkamda kalgan uul cok.
Kök kuurayda muun cok,
Kötörüp bakan uul cok.*

Öldükten sonra mezarıma
Geri dönüp kim bakar,
Üzülüp gözyaşını kim döker?
Köşede bulunan mezarıma,
Dönüp gelip kimbakar,
Ağlayıp gözyaşını kim döker?
Ak bülbül otunun gücü yok,
Arkamda kalan oğul yok.
Mis otunun gücü yok,
Bakıp, büyüttüğüm oğul yok, (Mukasov 2002: 302, 303).

diyerek bu halk şairi de çocuksuzluktan öte erkek evladı olmadığından yakınmaktadır. Destanlarımızdaki kahramanların dışında, günümüzde de halkımızı

endişelendiren “ben ölürsem kim ağlar, kim ağıt yakar” korkusudur. İşte halk şair Ceñicok da:

*Keştelüü caka kerme kaş,
Kelinim ıylap oltursa,
Keyiyit belem men mınça?
Kırmızı köynök, kıygaç kaş,
Kızdarım ıylap oltursa,
Kıynalat belem men mınça.*

Nakışlı yakalı, yay kaşlı,
Gelinim ağlayıp otursa,
Üzülür müydüm ben böyle?
Kırmızı elbiseli, kavisli kaşlı,
Kızlarım ağlayıp otursa,
Zorlanır mıydım ben böyle (Kebe-
kova 2004: 69)

diyerek çocuksuzluğunu, ölürse arkasında ağıt yakamı olmadığını üzülerek dile getirmiştir.

Günümüzde de çocukları, torunları olan yaşlılar: “Ölürsem arkamdan ağlayacaklarım, mezarıma toprak salacaklarım var; Kur’an okutacaklarım, dua edeceklerim var, avucum boş değil” diyerek kendilerinin mutlu olduklarını dile getirirler.

Bundan dolayı çocuğu olmayan, özellikle erkek çocuğu olmayan Kırgız kadınlar, çeşitli çareler aramaya mecbur kalmışlardır. Ata mezarlarına giderek ata ruhlarına Kuran-ı Kerim’den sureler okurlar, kutsal sayılan pınarlara, ağaçlara vb. giderler ve çocuk sahibi olmak için onlardan medet umarlar. Özellikle çocuğu olmayan kadınlar ölen kaynatasının veya kaynanasının mezarına giderek orada geceler, kurban keser, Kuran-ı Kerim okur, dua eder (Cusupov 2004: 277). Ayrıca Allahü Te’ala’ya dua niyaz ederek istekte bulunurlar. Bununla ilgili Manas destanında da bir bölüm mevcuttur. Cakıp Han hanımı Çıyırđı’dan şöyle şikâyet eder:

*Uşu Çıyırđını alganı,
Men cıttap bala öppödüm,
Bu Çıyırđı caygan çaçın tarabayt
Kudayga toboo dep tük meni karabayt,
Belin bekem buubadı,
Bu Çıyırđı erkek bala tuubadı.
Bu Çıyırđını alganı,
Cayı kışı on tört cıl,
Bu mazarduu cerdi kıdırbayt,
Bu almaluu cerge oonabayt
Bu araşanduu cerge tünöböyt.*

Bu Çıyırđı’yı alalı,
Ben koklayıp çocuk öpmedim,
Bu Çıyırđı saçlarını taramıyor
Allah’a tövbe deyip bana bakmıyor
Belini sıkı bağlamadı,
Bu Çıyırđı erkek çocuk doğurmadı.
Bu Çıyırđı’yı alalı,
Yazın kışın on dört yıl,
Bu, mezarlı yeri ziyaret etmedi,
Bu, elmalı yere yuvarlanmadı,
Bu, şifalı yerde gecelemedi (Yıldız 1995:
53)

Görüldüğü gibi Bay Cakıp, karısı Çıyırđı'nın çocuk sahibi olmak için elmalı yerde yuvarlanmamasından şikâyet eder. Türk kültüründe elma, çocuğu ve bereketi temsil eder. Ayrıca verimliliğin, zürriyetin sembolüdür. Elma, asırlar boyunca destanlarımızda, masallarımızda, efsanelerimizde, hikâyelerimizde, inançlarımızda sembolik anlamını sürdürmektedir. Destanlarımızda, çocuğu olmayanların rüyasına Hızır girer ve onun verdiği elma karı kocaya yedirilir. İnançlarımızda elma ağacının dallarına çaput bağlanır. Demek ki, kısır kadının rüyasında elmalı yerde yuvarlanması, hamile kalması için uygulaması gereken bir ritüeldir. Günümüzde Kırgızistan'da, küçük çocuklar dünyaya nasıl geldiklerini sorduklarında analar "elma dalından bir elmayı koparıp yedim, sen dünyaya geldin" cevabını verirler.

Türkiye'nin Eskişehir ilinde ise doğum sancısı çeken kadına elmanın yarısı ısırtılır, çocuğu olmayan kadına da diğer yarısı yedirilir. Böylece onun da çocuk sahibi olacağına inanılır (Şimşek 2008: 195).

Bu konuyla ilgili ünlü etnograf S. M. Abramzon: "Kaderine kısırlık yazılmış Kırgız kadınları, çocuk doğuramamalarına çok üzölmüşlerdir. Onların bütün düşüncesi bu deritten nasıl kurtulacakları üzerine idi" demektedir (Akmataliev 2001: 110).

K. D. Basayeva ise "Buryatlarda Aile ve Evlilik" adlı çalışmasın da bu konu hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Bazen çocuksuzluğun nedeni erkekten kaynaklanıyor olabilir. Ancak, toplumun düşüncesine göre bu durumda da yine kadın suçlu olurdu". Yani kısırlık, toplum inancına göre sadece kadına özgü bir durumdur (Akmataliev 2001: 103).

Bu inanış ve uygulamalar Kırgızlarda olduğu gibi diğer Türk boylarında da geçmişten günümüze kadar varlığını devam ettirmektedir. Mesela; çocuğu olmayan Yakut kadınları mukaddes bir ağacın dibinde, ak boz at derisi üzerinde, "yer sahibi"ne yalvarırlar (İnan 1972: 167), ağlaya sızlaya dua ederler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar Tanrı'nın, yer ağaç ruhlarının çocuğunu verdiğine inanırlar.

Doğum

Kırgızlar hamile kadına çok değer verirler. Hamile kadın hem halk tarafından hem aile tarafından saygı ve şefkat görür. Karındaki çocuğun sağ salim dünyaya gelmesi için birçok uygulama gerçekleştirilir. Bübülere, bakşılara, tabiplere başvuruda bulunur, onlardan yardımlar alırlar. Hamile kadına aşerdiği şeyi yedirmeye çalışırlar. Kırgızlar, kadın aşerdiği şeyi yerse çocuğun yenilen şeyin özelliklerini taşıyacağına inanırlar. Bununla ilgili güzel örneklerden biri Manas destası

nında şu şekilde geçmektedir. Bay Cakıp'ın hanımı Çıyırdı Hatun hamileyken pars yüreğini arzu eder. Destanda bununla ilgili:

*Er Manas boygo bütkönü,
Tamam üç ay cetiptir,
Baybiçenin köñülü
Başkaga oop ketiptir,
Öz tamagı este cok,
Ce körünüüçü közgö cok,
Bal, şekerge karabayt,
Başka tamak carabayt,
Cesem dep colbors cürögün
Mından başka sanabayt.
Cetpey colbors cürögünö
Cindi bolup baybiçe
Cerigenden cüdödü.*

Er Manas'a hamile kalalı,
Tam üç ay geçmiş,
Hanımın gönlü,
Başka şeylere düşmüş,
Aklında kendi yemeği yok,
Ya göze gözükecek yok,
Bal, şekere bakmıyor,
Başka yemek de yaramıyor,
Yesem diyor kaplan yüreğini
Bundan başka istemiyor.
Erişemeyince kaplan yüreğine
Deli oluyor hanımı
Bir de dermansız kalıyor (Manas
1984: 49)

Onun bu isteği yerine getirilir, kaplan yüreğini getirip verirler ve Manas pars gibi güçlü olur. Meşhur Kırgız kahramanı Balbay Batır'ın annesi kaplanın yüreğine aşermiş. Kaplan bulamayınca domuzun yüreğini getirip kaplan yüreği diye yedirmişler. Bu yüzden Balbay Batır, savaşta cesur; ama domuz gibi kaba, söz anlamaz biri olmuştur. Ayrıca düz boynu sebebiyle, başını sağa sola çeviremeyecek bir fizyolojiye sahipmiş. Kırgız yazarı Aalı Tokombayev'in annesi kartalın yüreğine aşermiş ve yemiş. Kartal akıllılık, uyanıklık ve basiretliliği sembolize etmektedir. Aalı Tokombayev de çok başarılı bir yazar olmuştur. Cengiz Aytmatov'un "Gün Olur Asra Bedel" eserinde Edigey'in karısı balığa aşerir, fırtınalara rağmen balık tutup getirirler (Akmataliev 1998: 35-38).

Çocuk doğmadan önce hamile kadınların ve yakınlarının rüyaları çeşitli yorumlara sebep olur. Hamile kadın veya aile üyelerinden birinin rüyasına kamçı, balta gibi erkek eşyaları girerse çocuğun erkek, eğer rüyaya kazan, incik boncuk gibi kız eşyaları girerse çocuğun kız olacağına inanırlar. Rüya motifi Manas destanında da karşımıza çıkmaktadır. Bay Cakıp oğlu Manas doğmadan önce gördüğü rüyayı halkına şöyle anlatır:

*Tündö catıp tüş körsöm
Ala – Too başın cayladım,
Men bir bala barçın bürküt karmadım.
Salburun çıksam saluuga,
Kanattın küüsü uguldu,
Kaarna karap tura albay*

Gece yatıp rüya gördüm
Ala Dağ başına yerleştim,
Ben bir kartal yavrusu yakaladım
Avlamaya çıkınca,
Kanadının sesi duyuldu,
Kızgınlığına bakamayıp

*Munu kaçırgan candar cıgıldı.
Kara çaar colbors kamandı,
Karşı teşri carıptır
Curtum bul tüşümdü coruçı,
Cana da catıp tüş kördüm,
Cana da cakşı iş kördüm,
Döbödü catıp tüş kördüm.*

Bunu kovalayanlar yıkıldı.
Kara ala kaplan domuzu,
İyice bir parçaladı.
Halkım bu rüyamı yorumla,
Yattım bu rüyayı gördüm,
Rüyamda iyi iş gördüm,
Tepede yattım rüya gördüm (Manas
1984: 45).

Yukarıdaki parçadan da anlaşılacağı üzere Bay Cakıp'ın rüyasından, erkek ve kahraman bir çocuk doğacağı belli oluyor. Kırgız halk inanışlarına göre rüyanın boynu telden de inceymiş, iyi yorumlarsan rüyanın boynu sağa, kötüye yorumlarsan sola dönermiş. Kırgızlar rüyalarını herhangi sıradan birine yorumlatmazlar. Tecrübeli, yaşça büyük birilerine yorumlatırlar. Destanda da yaşlı bir aksakal, Bay Cakıp'ın rüyasını iyiye yorumlar ve dünyaya bir kahraman geleceğinden haber verir. Ayçürök rüyasında Manas'ı görür, Manas ona sapı altından küçük bir bıçak verir ve daha doğmamış olan bebeği korumasını söyler.

Kırgız halk inanışlarına göre kadın hamileyken bazı şeylere dikkat etmelidir. Kendisine yasak olan bir takım davranışlar vardır. Mesela; hamile kadın cenaze evine gitmemeli, karanlıkta yalnız kalmamalıdır. Eğer hamile kadın cenaze görürse çocuğunun solgun yüzlü olacağına inanılır ve bunun yanı sıra çok üzülürse çocuğa zarar gelebileceği düşünülür. Bu inancın hem Kıbrıs Türklerinde (Saraçoğlu 1987: 331) hem de Özbek Türklerinde uygulandığını görmekteyiz (Baydemir 2010: 673). Onlara göre; hamile kadın cenazeye giderse bebeği ölür, inancı vardır. Geceleri yalnız kalırsa kötü ruhlar zarar verebilir. Eğer yalnız kalmak zorunda ise yastığının altına tuz, ekmek, bıçak koyulur ve ev tütsülenir. Kırgızlarda tütsü oldukça yaygın bir gelenektir. Buna Kırgızlar "*alastoo*" derler, tütsünün kötü ruhları kovacağına inanılır. Bu durum ateş kültürünün temizleme gücüne sahip olduğuyla ilgili inançların kalıntılarıdır. Bunlarla beraber hamile kadın kötü söz söylememeli, saçını kesmemelidir. Hamile kadın harama ve helale dikkat etmeli, kendini temiz tutmalıdır.

Doğum yaklaşınca aile doğum hazırlıkları yapmaya başlar. Genelde hamile hanımın kayın validesi bu işi üstlenir. Gelinin hamile kalmasından itibaren evde sağılan ineğin sütünden alınan tereyağı koyun içkembesine konularak biriktirilmeye başlanır. Bu içkembe gelin doğum yapmadan açılmaz. Bununla beraber "*kurut*" hazırlanır. Kırgızlar çocuk doğduktan sonra ikram edilen yağlı kavuttan oluşan yemeğe "*centek*" derler.

Kırgızlar çocuk doğmadan önce kesinlikle çocuğun giysilerini, beşiğini hazırlamaz, satın almazlar. Kırgızların inanışlarına göre doğmamış çocuk henüz anne babanın değildir, Allah'ındır. Belki de sağ salim doğmaz, ölebilir. Bundan dolayı da halk arasında:

*Beşiktegi balanın,
Bek boloorun kim bilet.
Karındağı balanın,
Han boloorun kim bilet.*

Beşikteki çocuğun,
Sağ olacağını kim bilir.
Karındaki çocuğun,
Han olacağını kim bilir,

gibi sözler yaygındır. Bu inanç Anadolu'da "doğmamış çocuğa don biçilmez" atasözü ile ifade edilir.

Hamile kadın hamileliği yaklaştığı günlerde kendine daha çok dikkat eder, tırnaklarını keser, kendisini hep temiz tutar. Kırgızlar Müslüman bir toplum olduğundan dolayı "ölüm" fikrini hayatlarında hep canlı tutarlar. Dolayısıyla hamile kadın çocuk sahibi olacağını sevinci yanında "ölümü" de düşünür. Sadece kendini değil, evini de temiz tutar; doğuma giderken evini tertemiz bırakır, kirli, yıkanmamış çamaşır bırakmaz. Kısacası "ölümlü dünya" der, her şeye hazır olur.

Sonuç

Yukarıda da anlatıldığı gibi Kırgız halkı eskiden beri soyunun genişlemesine, devam etmesine önem vermiştir ve çok çocuklu olmuşlardır. Diğer Türk boylarında olduğu gibi Kırgız Türklerinde de erkek çocuklar baba adını taşıyıp soyu devam ettirmekle, kız çocukları ise halk ilişkilerini güçlendirmekle sorumlu tutulmuştur. Bundan dolayı Kırgızlarda "Tamaktı daamduu kılğan tuz, alıstı cakın kılğan kız" (Yemeği lezzetli yapan tuz, uzağı yakın yapan kız) atasözü mevcuttur. Çok eskiden beri Kırgızlar için çocuk, bir miras, hazine, zenginlik olmuştur. Bundan dolayı Kırgızlar doğurmayan kadını meyvesiz ağaca benzetmişler, aşağılamışlardır. Kırgız kadınları da bu duruma düşmemek ve çocuk sahibi olmak için çeşitli çareler aramışlar, kutsal mekânları ziyaret etmişlerdir. Kırgızistan'da başta gelen kutsal mekânlardan biri Manas ata türbesidir. Buraları ziyaret edenler Allah'tan medet ummuşlar, yoksullara yardım etmişler ve ruhen temizlenmeye çalışmışlardır. Kırgız ailelerinin kız çocuğu olup erkek çocuğu olmasa da aynı yöntemlere başvururlar. Ancak erkek çocuğu olan, kız çocuğu olmayanlar bunu yapmazlar. Çünkü soyun ve baba adının devamı için erkek çocuk gereklidir.

Ayrıca doğumdan önce uygulanan bazı inançlar ve adetler; örneğin, hamile kadının kendini temiz tutması, yiyecek, içeceklerine dikkat etmesi, üzülmemesi gibi hususlar günümüzde de doktorların tavsiye ettiği önemli hususlardır.

KAYNAKÇA

- AKMATALİEV, Abdıldacan. Coodorbeşim. Bişkek: Şam Yayınları,1997.
 -----, BaldargaArnalgan Salt cana İrımCırımdar. Bişkek: Şam Yayınları, 1998.
 -----, Kırgız Folkloru cana Tarihiy Kahramanlar. Ankara: AKM Yayınları, 2001.
 -----, Kırgız AdabiyatınınTarihi. Bişkek: Şam Yayınları, 2004.
 BAYDEMİR, Hüseyin. Rüstem Han Destanı. Erzurum: Yüksek Lisans Tezi, 1998.
 -----, Özbekistan'da Ölüm Adetleri. TurkishStudies, 2010.
 BERNŞTAM, Aleksandr Natanoviç. Kırgızdardın cana KırgızstandınTarihi cana Arheologiyası Boyunça Tandalma Emgekter. Bişkek: Uçkun Yayınlar,1997.
 CAKIPBEKOV, Aşım. Tengri Manas. Bişkek: Kırgızistan Yayınları, 1995.
 CUSUPOV, Keneş. Kırgızdar. Bişkek: Kırgızistan Yayınlar, 2004.
 ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. Ankara: TDK Yayınlar,1964.
 ERDEM, Mustafa. Kırgız Türkleri. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
 ERDENTUĞ, Nermin. Sosyal Adet ve Gelenekler. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
 İNAN, Abdulkadir. Tarihte ve Bugün Şamanizm. TDK Yayınları, 1972.
 KEBEKOVA, Batma. Kırgız AdabiyatınınTarihi. Bişkek: Şam Yayınları, 2004.
 KIDIRBAEVA, Raisa. Kırgız Edebiyatının Tarihi. Bişkek: Şam Yayınları, 2004.
 "Manas", 1.Kitap. Frunze: Kırgızistan Yayınları, 1984.
 "Manas", 2. Kitep. Frunze: Kırgızistan Yayınları, 1985.
 MİRZAYEV, Töre. Özbek Halk Makalleri. Taşkent: Şark Yayınları, 2005.
 MUKASOV, Muratalı. Cenicok (Ötö) KököUulu. Bişkek: Şam Yayınları, 2002.
 OROZBEKOVA, Çolpon. Kırgız AdabiyatınınTarihi. c.1, Bişkek: Şam Yayınları, 2004.
 ÖGEL, Bahaeddin. Türk Mitolojisi. Ankara: TTK Yayınları, 1993.
 POLAT, Kemal. Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
 RASONY, Laszlo. Tarihte Türkler. Ankara: TKAE Yayınlar, 1971.
 ROUX, Jean Paul. Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005.
 SARAÇOĞLU, Erdoğan. Kıbrısta Doğum İle İlgili Gelenek – Görenek ve İnançlar. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, c. IV, Ankara: Başbakanlık Yayınları, 1987.
 ŞAMBAEV, Sırgabek. Kirgizsko – RusskiePoslovistsı, Pogovorki i İzreçeniya. Frunze: Mektep Yayınları, 1979.
 ŞİMŞEK, Esmâ. Ölümsüzlük İlacı Elma. TurkishStudies, 2008.
 TÜRKMEN, Fikret. Manas Destanı ve Anadolu'daki Bazı Adet ve İnanmalar. Ankara: TDK Yayınları, 1995.
 YILDIZ, Naciye. Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller. Ankara: TDK Yayınları, 1995.
 -----, Türk Destanlarında "Çocuksuzluk". Milli Folklor, 82 (Yaz / 2009): 76 -88